Archetype

Η αρχιτεκτονική σήμερα

Ανδρέας Γιακουμακάτος - 26/08/2020

Ένα από τα τελευταία έργα της Zaha Hadid είναι ο πρωτοφανής λιμενικός σταθμός της Αμβέρσας, μια αιωρούμενη καθ΄ ύψος προσθήκη στο παλιό κτίριο της Πυροσβεστικής. Στο Όσλο ολοκληρώνεται το εντυπωσιακό νέο κτίριο της Εθνικής Βιβλιοθήκης, πλάι στο γλυπτικό παγόβουνο της νέας Όπερας της πόλης. Στο Σαν Φρανσίσκο και στη Νέα Υόρκη είναι πλέον ορατοί οι μορφικά «εν κινήσει» νέοι πύργοι κατοικιών και γραφείων που σχεδιάστηκαν από την επιτυχημένη Αμερικανίδα αρχιτέκτονα Jeanne Gang, στον απόηχο του περίφημου πλέον ουρανοξύστη Aqua Tower, που η ίδια σχεδίασε στο Σικάγο την περασμένη δεκαετία. Ο κατάλογος φυσικά είναι ατελείωτος. Αρχιτεκτονικά έργα-λαμπερά εξώφυλλα με δυναμικά μορφοπλαστικά χαρακτηριστικά, που προβάλλουν ως όλο και πιο διαφοροποιημένα και αυτόνομα γλυπτά στον αστικό χώρο, στην προσπάθεια να αποτελέσουν σημείο αναφοράς και έτσι να αποκτήσουν συμβολική υπεραξία, μέσω της χρήσης όλο και περισσότερο εξελιγμένων σχεδιαστικών εργαλείων, οικοδομικών υλικών και κατασκευαστικών μεθόδων που μετατρέπουν κάθε αρχιτεκτονική μελέτη σε επιτυχημένη και μοναδική κατασκευή. Με αυτόν τον τρόπο ικανοποιούνται οι απαιτήσεις του επενδυτή (δημόσιου ή ιδιωτικού, δεν έχει σημασία) στο πλαίσιο της ελεύθερης αγοράς, την οποία οι απανταχού αρχιτέκτονες αποδέχονται χωρίς δεύτερη σκέψη και ανεξαρτήτως γεωγραφικού στίγματος ή πολιτικού πλαισίου.

Παράλληλα η αρχιτεκτονική, ως τυπικό καταναλωτικό προϊόν, υιοθετεί τις αρχές του σύγχρονου μάρκετινγκ και, από εργαλείο εξυπηρέτησης των ανθρώπινων αναγκών, μετατρέπεται σε μέσο ικανοποίησης νέων

(λειτουργικών, αισθητικών, κοινωνικών), τις οποίες η ίδια η αρχιτεκτονική έχει καλλιεργήσει, γιατί σκοπός της είναι σήμερα «να εφεύρει τρόπους έτσι ώστε να διαχειριστεί ολοκληρωμένα τις δυνατότητες της σύγχρονης συνθήκης», όπως έχει δηλώσει χωρίς περιστροφές και ο Rem Koolhaas, εδώ και δεκαετίες πιστοποιημένος προφήτης της σύγχρονης αρχιτεκτονικής. Είναι αυτό αρχιτεκτονική; Η αρχιτεκτονική ήταν πάντα έτσι;

Όλα ξεκινούν από το μοντέρνο κίνημα πριν ακριβώς έναν αιώνα, σε ό,τι αφορά τη νεότερη «κλασική» μας παράδοση. Η αρχιτεκτονική της δεκαετίας του 1920 προήλθε από την οδύνη του Μεγάλου Πολέμου και δημιουργήθηκε για να ικανοποιήσει καταρχήν τις ανάγκες που εκείνος προκάλεσε. Σχεδιαζόταν στη Γερμανία από ομάδες «κοινωνικών» αρχιτεκτόνων, οι οποίοι φορούσαν λευκές ρόμπες σαν επιστήμονες του Εργαστηρίου που παρήγαγε τη «νέα εποχή». Επιδίωκαν τη δημιουργία αποδεκτών συνθηκών συλλογικής διαβίωσης, μέσω του σχεδιασμού «ελάχιστων κατοικιών» σοσιαλιστικής αντίληψης και προωθημένης για το κοινό γούστο «μοντέρνας» μορφής. Η κοινωνία που εκείνοι οραματίζονταν ήταν ενιαία και μονοδιάστατη ως προς τον χαρακτήρα αλλά συγκροτημένη και έμπλεη πόθου για ένα καλύτερο μέλλον, σε συνθήκες μιας δυσχερούς και αντιφατικής πολιτικής συγκυρίας. Αυτό που έμεινε σε εμάς σήμερα είναι το πιο εύκολα μεταδόσιμο εκείνης της εμπειρίας, δηλαδή η μοντέρνα μορφοπλασία.

Στην περίοδο μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, η ανάπτυξη της οικονομίας και ο κοινωνικός πλουραλισμός, που κορυφώθηκε στη δεκαετία του 1960, έδωσαν πνοή στην ανάπτυξη όχι μόνο αρχιτεκτονικών-σχεδιαστικών τάσεων αλλά και ισχυρού προβληματισμού για την πόλη και την εξέλιξη των σύγχρονων μητροπόλεων, με εμβληματικό το Τόκιο των Ολυμπιακών Αγώνων του 1964. Στη «νέα κανονικότητα» από τη δεκαετία του 1980 και μετά, συνέβαλε η κουλτούρα του μεταμοντερνισμού που, παρά άλλες ενδιαφέρουσες όψεις της, υπήρξε συντηρητική γιατί ενίσχυσε την ιδέα τής κατανάλωσης και τη μετατόπιση της συζήτησης από το περιεχόμενο στο ένδυμα της αρχιτεκτονικής. Στη δεκαετία του 1980 κορυφώνεται και η ιστοριογραφική ανασύνθεση της μοντέρνας εμπειρίας του ευρωπαϊκού μεσοπολέμου, ως αντίδοτο στην πολιτισμική αφασία του μεταμοντερνισμού, ενώ, παράλληλα με την απογοητευτική παρακμή της συζήτησης για την πόλη, δηλαδή του κοινωνικού οράματος της αρχιτεκτονικής, γεννιέται και η τελευταία σχεδιαστική «τάση» του περασμένου αιώνα: η αρχιτεκτονική της αποδόμησης, τάση εξόχως φορμαλιστική και διανοητική.

Η Μπιενάλε αρχιτεκτονικής της Βενετίας του 2000, με την επιμέλεια του Massimiliano Fuksas (βλ. Α. Γιακουμακάτος, «Η ηθική της αισθητικής», Το Βήμα, 9.7.2000), παρά την εστέτ προσέγγισή της, υπήρξε προφητική γιατί διέγνωσε ευφυώς τη μεταβατική συνθήκη μεταλλαγής του ειδικού βάρους της αρχιτεκτονικής, όλο και πιο δευτερεύοντος απέναντι στα τεράστια και ανεξέλεγκτα μητροπολιτικά φαινόμενα. «Η αρχιτεκτονική που γίνεται όλο και πιο φορμαλιστική και αυτοαναφορική, με το βλέμμα μονίμως στραμμένο στο παρελθόν, δεν είναι πλέον ενδιαφέρουσα» λέει ο Fuksas, σαν να περιέγραφε και τον εαυτό του. Ο ίδιος έστηνε στο Αρσενάλι μια θεαματική και ανεπανάληπτη οθόνη εκατοντάδων μέτρων, που αφηγούνταν σε εντυπωσιακές κινηματογραφικές σεκάνς (αλλά σαν ένα θέαμα υπανάπτυκτων που απευθυνόταν σε ένα κομψευόμενο δυτικό κοινό) τις συνθήκες και τα προβλήματα των μητροπόλεων και των υπό ανάπτυξη περιοχών του κόσμου.

Από τότε ξεκινά και η νέα συνθήκη της αρχιτεκτονικής, που κυριαρχείται από το φαινόμενο των starchitects και της έμφασης στις επικοινωνιακές ιδιότητες της αρχιτεκτονικής. Παράλληλα, γεννήθηκε το ερώτημα που ισχύει και σήμερα: πού -έχει- πάει η αρχιτεκτονική; Μετά την περίοδο ενός ξέφρενου εκλεκτικισμού στις δύο πρώτες δεκαετίες του αιώνα μας, θα υπάρξει στο μέλλον μια νέα τάση σύνθεσης, μια νέα καθολική και αναγνωρίσιμη ποιητική που θα αντανακλά και μια νέα κατάσταση της κοινωνικής συγκρότησης, όπως πριν έναν αιώνα; Κάτι τέτοιο είναι δυνατό, είναι απαραίτητο;

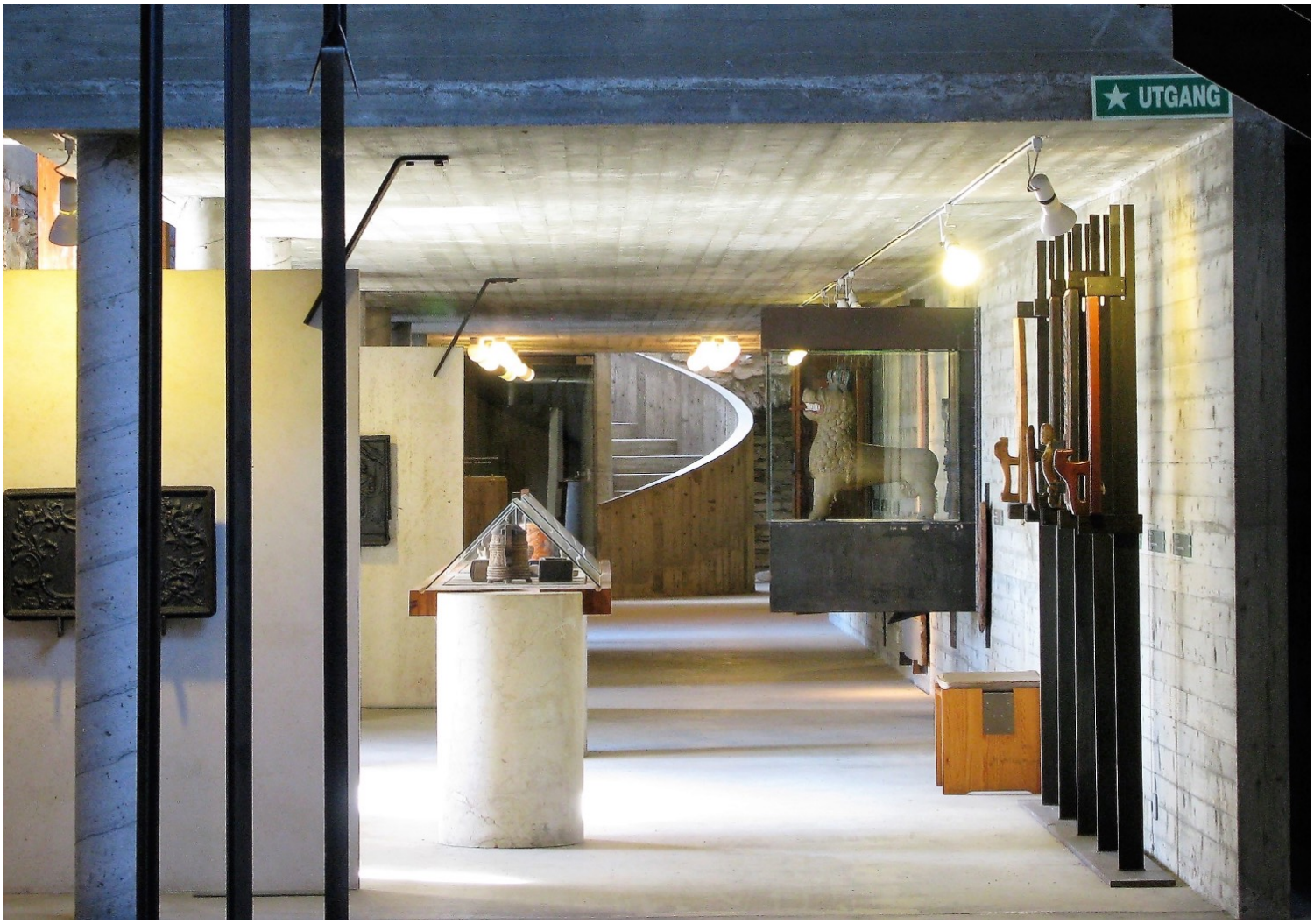

Sverre Fehn, Hedmark Museum, Hamar (Νορβηγία), 1967-79 (φωτο: Α. Γιακουμακάτος)

Ο αξέχαστος Peter Davey που χάθηκε πριν δύο χρόνια, διευθυντής του αγγλικού περιοδικού «Architectural Review», είχε σημειώσει: «Ζούμε σε έναν κόσμο που χαρακτηρίζεται από την κουλτούρα των σελέμπριτις και κυριαρχείται από τα ηλεκτρονικά μέσα επικοινωνίας, τα οποία απαιτούν συνεχείς νεωτερισμούς. Όσο πιο καινοφανής είναι η σχεδιαστική χειρονομία, τόσο περισσότερο ενισχύεται η φίρμα του αρχιτέκτονα. Η λατρεία του διάσημου ονόματος έχει τόσο επιβληθεί, ώστε πολλοί από τους διεθνείς αρχιτεκτονικούς διαγωνισμούς είναι ανοιχτοί μόνο σε μικρό αριθμό επιτυχημένων αρχιτεκτόνων -ίσως όχι περισσότερων από 100- οι οποίοι προσπαθούν συνεχώς να ξεπερνούν τον εαυτό τους και να είναι όλο και πιο ανταγωνιστικοί, έτσι ώστε να επιβεβαιώνεται η θέση τους στην ιεραρχία των σελέμπριτις». Η οικονομική κρίση του 2008 μόνο φαινομενικά ανέκοψε τη συνθήκη των αρχιτεκτόνων-σταρ. Να προσθέσουμε και την αγωνία τους για την επικαιρότητα: οι πρόσφατες περιπτώσεις της Νοτρ Νταμ και του κορωνοϊού διδάσκουν, για όσα κωμικοτραγικά είδαν το φως της δημοσιότητας (με την ευκαιρία, έχει ήδη επισήμως ανακοινωθεί ότι η Νοτρ Νταμ θα αποκατασταθεί, όπως ακριβώς ήταν, πριν από την πυρκαγιά του Απριλίου 2019).

Στη μεταπολεμική περίοδο, και κυρίως ανάμεσα στους επιγόνους του μοντέρνου, κυριάρχησε η ιδέα της -προσωπικής- ποιητικής: η ποιητική του Alvaro Siza, του Tadao Ando, του Luis Barragán, ακόμη και η ποιητική του Aldo Rossi… Οι διάσημοι αρχιτέκτονες σήμερα, ανάμεσα στις πολυάριθμες υποχρεώσεις τους, ελάχιστο χρόνο έχουν για να κάνουν πράξη τη σχεδιαστική «υπομονετική έρευνα» που επαγγελλόταν και ο Λε Κορμπυζιέ. Αμύνονται πίσω από τον πλουραλισμό και την ανάγκη διαφοροποίησης κάθε φορά του έργου τους, στην πραγματικότητα εξαιτίας των αδηφάγων απαιτήσεων της αγοράς. Μετά την πρώτη σχεδιαστική ιδέα,<. είναι συχνά οι υπάλληλοι των γραφείων τους που ολοκληρώνουν τη μελέτη: νέοι απόφοιτοι των σχολών αρχιτεκτονικής με πάντα φρέσκες -και κακοπληρωμένες- ιδέες, οι οποίοι διατηρούν έτσι στην αέναη επικαιρότητα τη φίρμα που υπηρετούν. Με αυτόν τον τρόπο της κατακερματισμένης παραγωγής και της απουσίας ιδεολογίας, πλην της φιλελεύθερης, δεν είναι περίεργο πως ούτε «ποιητική» διαπιστώνουμε, ούτε στυλ, ούτε μια αρχιτεκτονική με αίσθηση κοινωνικής αποστολής, όπως πριν έναν αιώνα. Και φυσικά, ούτε συζήτηση για την πόλη. Όπως παρατηρεί και ο καθηγητής Αρχιτεκτονικής Carlos García Vázquez, συγγραφέας του πρόσφατου Theories and History of the Modern City (2016), σήμερα μιλάμε για μια «ασθενή πολεοδομία

με ασαφείς αρχές που συνεχώς αναθεωρούνται. Αυτή η πολεοδομία είναι ο καρπός ενός οικονομικού μοντέλου ύστερου καπιταλισμού, που βλέπει την πόλη ως αίθουσα δεξιώσεων για τους πλούσιους».

Εισαγωγική εικόνα: Toledo (Ohio). Μια ακόμη αποβιομηχανοποιημένη περιφέρεια αμερικανικής πόλης. Στο γκράφιτι εικονίζεται ο Αμερικανός ακτιβιστής César Estrada Chávez (1927-1993, φωτο: Α. Γιακουμακάτος)

* Το άρθρο δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα «Το Βήμα», 15/16 Αυγούστου 2020.